

ROB RIEMEN NIZOZEMSKI ESEJIST I KULTURALNI FILOZOF O PORAST

AKO ŽELIMO OST

Zašto ekonomisti ne mogu shvatiti da je život više od ekonomskog objekta, više od ekonomskog pitanja, da je život povezan s ljudskim dostojanstvom. Većina političara i ekonomista to ne shvaća. Život ne može biti samo ekonomski interes

Tihomir PONOŠ, snimio Darko JELINEK

Rob Riemen nizozemski je esejist i kulturalni filozof. Osnivač je Instituta Nexus kroz koji, kao i kroz svoj rad, nastoji obnoviti europske duhovne vrijednosti sazdane na ljudima kao što su Sokrat, Spinoza ili Thomas Mann te obnoviti solidarnost kao jednu od ključnih europskih vrednota. Riemen je domaćoj javnosti poznat po esejima »Plemstvo duha – zaboravljeni ideal« i »Vječiti povratak fašizma«. Riemen se zalaže za formiranje šireg europskog identiteta kao ključa solidarnosti, ali i europske budućnosti i stabilnosti. Protivnik je nacionalizma, a duboko je zabrinut zbog porasta fašizma u nizu europskih država. Nedavno je treći put gostovao u Hrvatskoj.

Za vaših prijašnjih posjeta Hrvatskoj bili ste zabrinuti zbog uspona fašizma u Europi, uključujući i uspon fašizma u svojoj domovini Nizozemskoj. Jeste li danas, nakon nedavnih događaja u Grčkoj i akcije tamošnje vlade protiv Zlatne zore manje zabrinuti?

– Imamo Zlatnu zoru u Grčkoj, fašistički režim u Mađarskoj, nešto slično u Rumunjskoj, Marie le Pen u Francuskoj, a u svibnju sljedeće godine su izbori za Europski parlament. Stanje je gore. Nedavno je Guardian objavio članak o Izvješću Crvenog križa. U njemu stoji da se nastavlja razdoblje produbljivanja siromaštva, masovne nezaposlenosti, socijalne isključenosti, rastuće nejednakosti, kolektivnog očaja. Znamo povijest, znamo što se dogodilo u tridesetim godinama prošlog stoljeća, a trenutačno marširamo u uvjetima koji su vrlo slični tadašnjima. Sljedeće godine mnogo će

se razgovarati i o 100. obljetnici početka Prvog svjetskog rata, jednog katastrofalnog događaja u kojem su se začele i nove katastrofe. Nedavno je objavljena knjiga »Sleepwalkers« povjesničara Christophera Clara. U njoj autor objašnjava kako su se elite uočile Prvog svjetskog rata ponašale i kako uopće nisu bile svjesne situacije i opasnosti, a bojim se da ni danas nije bolje.

Zlatna zora

Vratimo se na Zlatnu zoru. Grčki premijer Antonis Samaras nedavno je zaprijetio ostrim mjerama kojima će, ako treba, iskorijeniti Zlatnu zoru. Je li to po-

četak nečeg novog, svijesti o tome koliko su stranke poput Zlatne zore opasne?

– Prije svega, problem nije samo u Grčkoj. Vidimo da svi oblici političkog ekstremizma mogu dovesti do razvoja i stanja kakvog danas imamo. Nacionalizam je europski otrov i nacionalizam je svugdje. Nisam pretjerano sretan sa sadašnjom ekipom u Europskoj uniji, ona je počinila goleme pogreške.

Koje?

– Nisu shvatili da nije moguće imati europsko društvo bez Europljana. Koliko ljudi koji žive u Europskoj uniji smatra sebe Europljanima, koliko njih ima osjećaj soli-

darnosti i to osjećaj solidarnost između stanovnika Nizozemske i Grčke, ili Poljske, Hrvatske, Bugarske. Toga nema. Društvo u kojemu nema socijalne pravde i solidarnosti ne može izdržati.

Mislite da solidarnost, u određenoj mjeri, egzistira unutar nacionalnih granica, ali ih ne prelazi?

– Nešto se dogodilo u našim društvima za vrijeme naših života. Zapadna Europa i Sjedinjene Američke Države pretvorile su se u tvrdokorna kapitalistička društva što ima razorne socijalne posljedice. Podsjećam na izvještaj Crvenog križa: ako je on samo 50 posto točan, a vjerujem da je

TU FAŠIZMA U NIZU EUROPSKIH DRŽAVA I EUROPSKOM IDENTITETU

ATI CIVILIZIRANI

ekonomija nije dovoljna

90 posto točan, ukazuje na to da je Europska unija u golemim problemima: ekonomskim, političkim, socijalnim, a posljedica je duboka kriza. Posljedice svega toga su agresivnost, nasilje, siromaštvo, strah, mržnja. Na temelju podataka s terena tvrdim da nemamo vremena za gubljenje, treba djelovati odmah, i to politički, ekonomski, jednostavno odgovorno s obzirom na sadašnju situaciju.

Ako sam dobro shvatio, sljedeće izbore za Europski parlament, u svibnju 2014. godine smatrate iznimno važnima.

– Nisu važni samo za mene, važni su za sve. Kao prvo, većina ljudi, većina birača, uopće neće izaći na izbore. Od onih koji će glasati, a koji su velika manjina, moguće je da će većina biti za anti-EU stranke poput onih o kojima sam maločas govorio i time će dati legitimaciju procesu u kojem razgovaramo. Njihova legitimacija bit će ono što im mi damo. U slučaju izbornog uspjeha, zasnovanog na brojkama, mogu postaviti pitanje zašto bi slušali Bruxelles iz kojeg dolazi 70 do 80 posto našeg zakonodavstva, i našeg nizozemskog i vašeg hrvatskog. Takva situacija je neodrživa.

Izgubili smo previše vremena i krajnje je vrijeme da počnemo stvarati društvo u kojem će biti izmiješani svi naši identiteti. Treba stvoriti osjećaj što znači biti Europljanin. Po meni riječ je o duhovnim vrijednostima koje nose kozmopolitizam, socijalnu pravdu, obrazovanje koje nam pomaže shvaćati što je dobro društvo, a to je ono koje radi na dostojanstvu svakoga.

Širi identitet

Vaša je poruka da treba biti Europljanin. Međutim, mnogi u Hrvatskoj smatraju da »biti Europljanin« potire »biti Hrvat«, odnosno da bi europski identitet ugrozio hrvatski.

– Nitko nije izabrao »biti Hrvat«. Slučajnost je da ste rođeni ovdje, slučajnost je da sam ja rođen u Nizozemskoj. Mogli smo se roditi u Iranu ili Afganistanu. U redu, rođeni ste ovdje, hrvatski je prvi jezik koji ste naučili, ali zašto svoditi svoj vlastiti identitet na nešto tako glupo, odnosno na to da ste slučajno rođeni u ovom dijelu svijeta. Mnogi ljudi ovdje su religiozni, oni su kršćani, ponajviše katolici, i barem bi oni trebali znati da je poruka njihove religije imanje šireg identiteta. Taj širi identitet nije nacionalni identitet nego to da se bude dobar čovjek. Ako netko nije religiozan, onda na raspolaganju ima vrijednosti europskog humanizma, a riječ je o vrlo sličnoj poruci. Pravi identitet je da se postane netko tko radi na dostojanstvu ži-

vota, tko prihvaća, poštuje, tolerira druga ljudska bića. To je pravi identitet, a to je i poruka Sokrata, Alberta Camusa, Spinoze. Identitet nije utemeljen samo na tome je li netko muško ili žensko, je li rođen u nekoj obitelji, ili na nekom prostoru. Cijela priča o nacionalnom identitetu vrlo je bliska ideji »krvi i tla« koju su promovirali i provodili nacisti. Iz povijesnog iskustva znamo da je takva ideja otrovna i opasna, a iz filozofskih argumenata znamo da je to vrlo glupa ideja.

Mnogi ljudi se s vama neće složiti.

– Svi će se složiti sa mnom.

Neće. Nekim ljudima je najvažnije, kad je riječ o njihovim identitetima, to što su Hrvati.

– Pozivam svakoga tko tako misli da sjedne ovdje, popije kavu ili čaj, i da samo deset minuta porazgovaramo o tome kakav je to identitet »biti Hrvat« ili »biti Srbin« ili »biti Albanac«. Ne treba biti obrazovan da bi se shvatilo da istinski identitet pojedinca ne treba biti ograničen nacionalnošću.

Mnogi ljudi vas vjerojatno neće razumjeti. Primjerice, sljedbenici Geerta Wildersa ili članovi Jobbika.

– Hrvatska je zanimljiva zemlja. Većina ljudi u njoj su katolici, ali na temelju svog vjerskog identiteta ne mogu reći »ja sam Hrvat«. Podsjetit ću na glasovit motiv iz Mozartove opere »Čarobna frula« kad u jednom trenutku kažu »gledajte prince«, a odgovara im se »on je mnogo više od princa, on je čovjek«. Na kraju, kršćanskom terminologijom govoreći, na posljednjem sudu, nitko neće biti suđen po tome je li Hrvat ili Srbin ili Nizozemac, nego po tome je li čovjek.

Vratimo se na EU, fašizam i antifašizam. Jedno od najvažnijih ishodišta Unije i jedan od njenih stupova je upravo antifašizam. Dojam je da za EU i njene političare antifašizam danas više nije toliko važan.

– To je točno. Suočavamo se s posljedicom toga što danas više nema rasnih političara, mnogi su potpuno neznanice koji svoju odgovornost svode isključivo na ekonomske interese i ništa više. Nisu svjesni razloga zbog kojih je stvorena Europska unija. Europska unija postoji zbog činjenice da smo imali dva građanska

rata u Europi te ratove zovemo Prvim i Drugim svjetskim ratom, u kojima su deseci milijuni ljudi ubijeni i umrli. Naučila se povijesna lekcija: ako nastavimo s nacionalizmom, sebičnim interesima, katastrofa će se ponovo dogoditi.

Bez EU danas, samo na ekonomskoj razini imamo li na umu globalizaciju i Kinu na jednoj i Sjedinjene Američke Države na drugoj, bili bismo izgubljeni. To se posebno odnosi na manje nacije kakve su i hrvatska i nizozemska. Na žalost, povijesno pamćenje je nestalo i to je posebno vidljivo kod mnogih ljudi koji vode današnji svijet.

Ideja Sokrata

Spomenuli ste Kinu na jednoj, Sjedinjene Američke Države na drugoj strani. Dakle, Europa je negdje u sredini. Kada ste to govorili, zvučili ste poput europskog nacionalista.

– Želim biti Europljanin jer mislim da Europa nudi nešto doista vrlo važno svijetu. To je vrlo važna ideja civilizacije i demokracije. Europska ideja civilizacije je zasnovana na ljudskom dostojanstvu i tome da treba zaštititi svakoga tko je ranjiv.

To je relativno nova ideja.

– Ne, nikako. To je ideja Sokrata. To je ideja Izaije, Jeremije, to su stari Atena i Rim.

Ali ta je ideja nestala i nije je bilo stoljećima u Europi, sve do razdoblja humanizma.

– Platili smo cijenu toga.

Ono što me danas najdublje brine je to da očit nismo svjesni činjenice kakva je društvena cijena toga ako nemate posao, ako zapadnete u siromaštvo i na neki ste način izdani od ljudi koji žive mnogo boljim životom, a nitko vam ne nudi nikakvo vodstvo, pomoć kako da izađete iz toga. Što se može postati zbog toga: može se postati ekstremist, ovisnik o drogama, samoubojica, može se postati nešto četvrto. Ono što me brine je to što se događa milijunima ljudi u Europi, a razmislite li samo pet sekundi, shvatit ćete što može slijediti nakon toga.

Posljednjih godina ste vrlo kritični prema europskoj parlamentarnoj ljevici. Prigovarate joj da je postala neoliberalna, a zaboravila na solidarnost koja je važna vrednota u tradiciji europske ljevice. Vidite li kakve promjene?

– Ne vidim neke promjene. Međutim, podsjetio bih na američku deklaraciju nezavisnosti koja počinje izrazom »mi, ljudi«, što znači i vi i ja i vaši čitatelji. »Mi« moramo učiniti nešto, ne možemo si priuštiti čekanje. Bilo bi ekstremno glupo misliti da će se pojaviti čarobni štapić, neki »gospodin ili gospoda Čarolija« i riješiti probleme. Moramo birati. Donekle sve podsjeća na križarske ratove i priče o svetom gralu, pitanje je koja je čaša sveti gral. Izaberemo li pogrešno, mrtvi smo. Promjene koje su se dogodile u nekoliko desetljeća su velike. Odrastao sam u Nizozemskoj u vrijeme kada je ona bila vrlo napredna, miroljubiva država, harmonično društvo, činilo se da su gotovo svi problemi riješeni, posebno u usporedbi s problemima s kojima su se u isto vrijeme suočavali ljudi na ovim prostorima. Ta se napredna, miroljubiva, harmonična država danas suočava s vrlo sličnim problemima s kojima se se suočavali i vi ovdje.

Dio smo istog ekonomskog sustava, iste Europske unije, doživljavamo slične promjene. Nezaposlenost raste, obrazovanje je sve slabije i nedostupnije, izdaja političke klase postoji svugdje. U takvoj situaciji očekivati »Čarobnjaka« je apsurdno, a ne zaboravimo i da živimo u demokraciji. **Nema čuda u demokraciji?**

– Ne znači da nema, ali demokra-

SJEDINJENE DRŽAVE EUROPE

Zagovarate stvaranje Sjedinjenih Država Europe.

– Prije mene je to činio gospodin Churchill i još neki ljudi. Kobna greška je, prema mom mišljenju, bila ta što je ujedinjavanje Europe započelo kao ekonomski program, a kulturu se ostavilo za kasnije. Ponavljam, europsko društvo ne može postojati bez Europljana, a biti Europljanin znači imati identitet zasnovan na kulturnim vrednotama. Ta se greška nastavlja. Tako je euro prihvaćen kao monetarna unija, a politička unija će doći kasnije. Sada nemamo političke instrumente za rješavanje naših ekonomskih problema koji su povezani s monetarnom unijom.

Upravo to se nastoji promijeniti u ovoj krizi i politički ojačati EU.

– To što se radi neće biti dovoljno. Bez političke unije monetarna unija ne može postojati. Ovo što se sada radi je premalo i prekasno. Greška je napravljena na početku stvaranja EU i sada se plaća za tu grešku.

VRATIMO OSJEĆAJ SOLIDARNOSTI I KOLEKTIVNE ODGOVORNOSTI

U ovoj europskoj krizi politički je osnažila Njemačka. Mnogi se boje snažne Njemačke, a posljedica toga je porast germanofobije. Plaši li vas Njemačka?

– Ono od čega trebamo strahovati jest strah sam. Nastavljam živjeti u strahovima, od Njemačke, Amerike, Kine, svejedno koga. Strahovati, biti u strahu, nikome nije pomoglo. Dakle, prestanimo strahovati, mrziti, biti oportunisti i umjesto toga vratimo osjećaj solidarnosti i naše kolektivne odgovornosti za stvaranje Europe koja će biti lučonoša civilizacije.

Mnogi misle da Angela Merkel danas ima previše moći.

– Ako ona doista ima previše moći, odgovornost je na nama i to znači da je ostatak Europske unije disfunkcionalan, a to nije njena greška.

cija znači da mi možemo nešto učiniti. U totalitarnim sustavima nema mnogo toga što pojedinac može učiniti. Živimo u demokraciji, možemo mijenjati svijet i u tome je cijela stvar. Novinarstvo je u svemu tome od doslovce ekstremno velike važnosti. U Sjedinjenim Državama je katastrofalno to što FoxTV, koji nije ništa drugo nego gomila laži, ima toliko velik utjecaj.

Važnost obrazovanja

Niste prvi put kritični prema medijima i novinarstvu. Smatrate li da mediji potkopavaju demokraciju umjesto da je štite?

– Naravno. Demokracija može postojati samo ako je utemeljena na dobro obaviještenim ljudima koji kritički razmišljaju. Moj svijet je uvelike svijet knjiga, a osim »New York Timesa« rijetko koje novine imaju rubriku posvećene knjigama. Posljedica je da Amerikanci više nisu informirani o važnim knjigama. Mediji su fokusirani na velike brojke – veliku nakladu, veliku gledanost, velik broj posjeta internetskoj stranici. Kako postići te velike brojke? Odgovor je seks, ubojstva, trač, a tada strada demokracija. Takva vrsta novinarstva je zapravo vrsta populizma, a kada populizam nadvlada intelektualnu čast i kvalitetu, politička kvaliteta nestaje.

Spomenuli ste da je obrazovanje važno da bi se bilo građanin u demokraciji. Mnogi smatraju da je danas

u Europi javno financirano obrazovanje ugroženo.

– Svako pristojno društvo znači zdravstvenu zaštitu za svakoga, pristojno obrazovanje za svakoga i pristojan posao za svakoga. Naravno, nakon toga ili izvan toga mogu biti još tisuće ili milijuni stvari. Zdravstvena zaštita za svakoga znači da kad ste bolesni društvo ima obvezu da vam pruži zdravstvenu skrb. Nezaposlenost ima ogromne ekonomske, ali i socijalne posljedice. Što se obrazovanja tiče, demokratsko društvo ne može opstati bez obrazovanih građana. Nadalje, svaki čovjek ima neke talente, a bogatstvo i veličina svakog društva odražavaju se u obrazovanju i tome da svakome, bez obzira na sposobnosti, omogućiti da razvije svoje talente jer svatko ima neki talent.

Ali mnogo toga se promijenilo u europskim državama i u zdravstvenoj zaštiti i u obrazovanju.

– Točno i to zato što je prihvaćeno da se sve mora ekonomizirati. Zašto ekonomisti ne mogu shvatiti da je život više od ekonomskog objekta, više od ekonomskog pitanja, da je život povezan s ljudskim dostojanstvom i da, ako želimo ostati civilizirani, ekonomija nije dovoljna. Većina političara i ekonomista to ne shvaća. Život ne može biti samo ekonomski interes. Ekonomija i novac postaju stvarna ideologija, a to znači da gubimo socijalnu kvalitetu naših društava.

